

Chaos en dreiging van failliet in Oekraïne. Wordt Oekraïne een gefaalde staat?

Hans van Zon

Met enthousiasme hebben velen ter linkerzijde de Oranje Revolutie (december 2004) in Oekraïne begroet. Dat was toch immers een opstand van de bevolking tegen het corrupte regime van president Koetsjma? Een opstand ook tegen verkiezingsvervalsing en voor meer democratie? Sindsdien is dit enthousiasme weggeëbd, vooral in Oekraïne nadat Oranje politici voortdurend met elkaar in conflict waren en het land vrijwel onbestuurbaar maakten. Met name president Joesjenko droeg hiertoe bij. De chaotische binnenlandse situatie verergerde de economische crisis die Oekraïne harder trof dan welk ander continentaal Europees land ook. Daarenboven kwam nog eens de gasoorlog met Rusland. 76 procent van de Oekraïners vindt dat het land zich in een chaos bevindt (*Kyiv Post*, 12 november 2009), 49 procent ziet het land in een explosieve situatie (*Ukrainian Journal*, 12 januari 2009) en slechts 2,4 procent van de kiezers zou op de president stemmen als er nu presidentsverkiezingen zouden worden gehouden (*Kyiv Post*, 5 februari 2009).

In deze bijdrage wordt de chaos in Oekraïne onderzocht en wagen we ons aan enige toekomstbespiegelingen.

De betekenis van de Oranje Revolutie

De Oranje Revolutie betekende het begin van een langdurige periode van chaos in de Oekraïense binnenlandse politiek die ook ernstige gevolgen zou hebben voor de economie en de internationale positie van het land.

Het corrupte en autoritaire regime van president Koetsjma (1996-2004) probeerde de belangen van het landelijke en nationalistische westelijk en geïndustrialiseerde Russisch georiënteerde oostelijk Oekraïne te verzoenen. In de buitenlandse politiek betekende het een laveren tussen Rusland

© ANDRÉ MOUMEN

en het Westen waarbij goede verhoudingen met Rusland afgekocht werden met goedkoop gas.

De laatste jaren van zijn regime zagen een toenemend autoritarisme maar ook een toenemende verdeeldheid onder de elite en een onvermogen deze verdeeldheid de kop in te drukken. De Oranje Revolutie mobiliseerde eind 2004 honderdduizenden mensen tegen fraude in de presidentsverkiezingen die aanvankelijk Koetsjma's protégé Janoekovitsj als de winnaar aanwees. De demonstranten wilden meer democratie en minder corruptie. Maar de Oranje Revolutie werd ook gesteund door een deel van de bourgeoisie die onder Koetsjma geen kansen zag te ontwikkelen. Daarom is de Oranje Revolutie ook wel gekarakteriseerd als een strijd tussen de miljonairs (onder leiding van kandidaat Joesjenko) tegen de miljardairs (onder kandidaat Janoekovitsj). Ook speelde buitenlandse inmenging een rol. Steun vanuit het Westen, vooral de VS, was essentieel voor het slagen van de Oranje Revolutie.¹ Van belang is ook dat

de Oranje Revolutie vooral steun vond in west en midden Oekraïne, terwijl het geïndustrialiseerde zuiden en oosten het bastion waren van Janoekovitsj.

Al snel was er ontgoocheling bij de aanhang van de Oranje Revolutie toen bleek dat weinig aan corruptie gedaan werd en de president al snel zelf met corrupte zaken werd geassocieerd. Bijvoorbeeld, Joesjenko's zoon kreeg meteen het monopolie op de verkoop van symbolen van de Oranje Revolutie.

De enige, beperkte winst van de Oranje Revolutie was een toegenomen persvrijheid. De president benoemde snel zijn compagnon in de revolutie, Julia Timosjenko, tot eerste minister. Haar economische politiek was economisch-nationalistisch en populistisch terwijl Joesjenko een markt-fundamentalistische economische politiek voorstond. Joesjenko verdedigde ook de corrupte schaduwinstituties in de gashandel waarin vele miljarden winst werden gemaakt. Joesjenko omringde zich met corrupte zakenmensen die een soort schaduwregering vormden. Corruptie vermin-

derde niet. In een opiniepeiling, mei 2007, vonden 77 procent van de ondervraagden dat het 'niveau van corruptie sinds 2004 hetzelfde is gebleven of gestegen'.² Sinds de Oranje Revolutie is 'raiding', het toe-eigenen van ondernemingen met hulp van omgekochte rechters, toegenomen. Gedurende 2005-'07 zijn zo'n 2500 Oekraïense ondernemingen op die manier overgenomen (idem, p. 13).

De Oranje Revolutie had ook enkele wijzigingen in de grondwet mogelijk gemaakt die van Oekraïne een parlementair-presidentiële republiek maakte waarin parlement en regering veel meer macht kregen dan voorheen.

Maar in Oekraïne laten politici zich weinig gelegen liggen aan de wet. Machtshebbers zien zich boven de wet staan en de rechterlijke macht voert gewoonlijk de orders van de president uit. Dat was aanvankelijk ook het geval gedurende de Oranje Revolutie maar alleen dankzij massale druk, ook vanuit het Westen, gingen rechters en kiescommissie orders van president Koetsjma negeren.

Onder president Joesjenko gingen de rechters weer naar de president luisteren. Als ze verkeerde beslissingen maakten werden rechters ontslagen. Dit gebeurde bijvoorbeeld met drie rechters van het constitutioneel hof, inclusief de hoofdrechtter, die de president tegen de regels van de grondwet in ontsloeg (*Kyiv Post*, 10 april 2009). Een onderzoek door de Amerikaanse rechter Futey concludeerde dat 'welke geloofwaardigheid de rechterlijke macht ook gewonnen mocht hebben als gevolg van de zaak Joesjenko versus Centrale Verkiezingscommissie in 2004, dit verdwenen is en er een gestage erosie plaatsvond van de autoriteit van de rechterlijke macht' (presentatie van B.A. Futey, Washington DC, 16-17 oktober 2007, Ronald Reagan Instituut).

De president behandelde de regering en eerste minister als werknemers in de presidentiële administratie welke als schaduwregering functioneerde. De presidentiële administratie nam vaak beslissingen die indruisten tegen wat de regering besloot. Op alle mogelijke manieren probeerde de president het werk van de eerste minister, voorzover dit afweek van de presidentiële lijn, onmogelijk te maken.

Al snel moest eerste minister Timosjenko het veld ruimen. Na de parlementsverkiezingen van maart 2006 kregen de Oranje

partijen een minieme meerderheid maar na lange onderhandelingen kon Ons Oekraïne, de partij van de president, voorkomen dat opnieuw een Oranje coalitieregering gevormd kon worden. Ons Oekraïne vormde een coalitie met Janoekovitsj Partij van de Regio's, met Viktor Janoekovitsj als eerste minister. Maar ook deze laatste raakte in voortdurend conflict met de president.

Nadat de partij van de regio's erin slaagde om 24 Oranje parlementsleden om te kopen, dreigde er een *impeachment* voor de president. Daarop ontbond de president het parlement en riep nieuwe verkiezingen uit. Dit leidde tot een conflict met parlement en regering dat bijna escaleerde tot een gewapend conflict (zomer 2006). Omdat de president de overhand had over leger en geheime dienst, slaagde hij erin toenmalig eerste minister Janoekovitsj te ontslaan en betwiste parlementaire verkiezingen uit te roepen waarin het Timosjenko-blok won en de Oranje partijen een minieme meerderheid (van een zetel) behaalden (2007).

De president probeerde tevergeefs om weer een coalitie met de partij van de regio's (van Janoekovitsj) te krijgen omdat hij Timosjenko als een grotere rivaal voor de presidentsverkiezingen van januari 2010 zag.

Sindsdien is er een volledige patsituatie in de Oekraïense politiek. De overgrote meerderheid van het parlement ziet dat er met de president niet te werken valt, en er wordt veel gespeculeerd over *impeachment*, maar geen van Joesjenko's tegenstanders durft een openlijk conflict aan te gaan. Maar de president heeft wel de mogelijkheid, en gebruikt die ook, om het werk van de regering voortdurend te dwarsbomen.

Het gaat vaak om kinderachtig plagen. Bijvoorbeeld, de presidentiële administratie verhinderde herhaaldelijk op het laatste moment dat de eerste minister een regeringsvliegtuig kon gebruiken zodat zij te laat voor verplichtingen arriveerde. Joesjenko verbood herhaalde malen de gouverneurs, door hem benoemd, de eerste minister te ontmoeten. Ook beschuldigde de presidentiële administratie Joelja Timosjenko van de meest absurde misdaden zoals hoogverraad en het werken voor de Russische geheime dienst. Augustus 2008 meldde het presidentiële secretariaat dat in Moskou een centrum was opgezet met fondsen van 1 miljard dollar om

Timosjenko bij de volgende presidentiële verkiezingen te ondersteunen (*UNIAN*, 18 augustus 2009). Eerst eind 2008 begon Timosjenko terug te bijten en beschuldigde de president onder andere van zelfverrijking ten koste van de natie.

Dit politieke spel waarbij alles lijkt te draaien om de presidentsverkiezingen van januari 2010 en het landsbelang geen enkele rol lijkt te spelen, legt de besluitvorming lam. Naarmate de presidentsverkiezingen dichterbij komen, durven beleidsmakers geen onpopulaire beslissingen meer te nemen, en dit is in het licht van de dreiging van economisch failliet een gevaarlijke situatie.

Ondanks het conflict met eerste minister Janoekovitsj (2007) leek de president voortdurend de voorkeur te geven aan een zogenaamde brede coalitie (met Janoekovitsj Partij van de Regio's) boven een coalitie met Byuti (de afkorting van Blok Yulia Timosjenko, kortom *beauty*). Byuti heeft zich consequent tegen een dergelijke coalitie gekeerd. Zowel een coalitie van Ons Oekraïne (Joesjenko) en Partij van de Regio's als een van Ons Oekraïne en Byuti, kan slechts op een minieme meerderheid in het parlement rekenen. De twee parlementaire verkiezingen sinds de Oranje Revolutie hebben hetzelfde beeld gegeven: een patstelling in het parlement en het onvermogen duurzame coalities te bewerkstelligen.

De Oranje Revolutie veranderde weinig in de politieke verhoudingen in de provincies die bestuurd werden door corrupte politici. De tegenstellingen tussen Westelijk en Oostelijk Oekraïne verdiepten zich, ook omdat de president de tegenstellingen in het land aanwakkerde.

De Oekraïense nationalistenvinden vooral steun in het deel van Westelijk Oekraïne dat na de Tweede Wereldoorlog door de Sovjet Unie geannexeerd was en enige historische ervaring heeft met pluralistische politiek. De russificatie was daar ook minder diep. In toenemende mate hebben Oekraïense nationalistenzich geassocieerd met rechtsradicale en anti-Russische stromingen. Ons Oekraïne, de partij van de president, die in de peilingen nu slechts een miniem aandeel heeft (minder dan 2 procent), is de voornaamste kracht achter het streven Oekraïne lid te maken van de NATO, alhoewel het merendeel van de bevolking, ondanks jarenlange pro-NATO-campagnes, tegen lidmaatschap

is. Een opiniepeiling wees uit dat minder dan 20 procent het Oekraïense NATO lidmaatschap ondersteunt. Daarentegen was 43 procent voor een unie met Rusland en Wit Rusland (*Interfax Oekraïne*, 24 juli 2007).

De president en Ons Oekraïne hebben zich ook sterk gemaakt om de *holodomor*, dat is de Oekraïense benaming voor de hongersnood die Oekraïne en andere delen van de SU in de jaren dertig trof en tussen de 3 en 3,5 miljoen slachtoffers maakte, te laten erkennen als genocide tegen het Oekraïense volk. Een aantal politici noemde het aantal van 6 miljoen slachtoffers om zo de holocaust naar de kroon te steken. President Joesjenko bewerkstelligde dat een aantal staten deze hongersnood inderdaad als genocide erkenden. Toen de Russische president Medvedev niet inging op de Oekraïense uitnodiging om deel te nemen aan de herdenking van deze 'genocide', noemde president Joesjenko dit een belediging voor het aandenken van de slachtoffers. Maar de Russen reageren door te zeggen dat de hongersnood een gevolg was van Stalins politiek maar niet bedoeld om het Oekraïense volk uit te moorden. Ook andere volken van de Sovjet Unie waren disproportioneel getroffen. Joesjenko heeft ook veel ophef gecreëerd door het rehabiliteren van Oekraïense nationalist (UPA), zoals Bandera, die sinds lente 1944 aan de kant van de fascistische tegen de Sovjets streden en betrokken waren bij massamoorden.

De meeste Oekraïners wensen goede betrekkingen met Rusland en hebben vaak vrienden en familie in Rusland. Ongeveer de helft van de Oekraïners spreekt thuis Russisch. Toch wordt het gebruik van

het Russisch sterk ontmoedigd. Officiële documenten zijn altijd in het Oekraïens en velen moeten vertaalkosten betalen. Russische TV-zenders zijn van de kabel gehaald en Russische films uit de bioscopen. Onlangs verordonneerde de regering om alle Sovjetliteratuur uit de bibliotheken te halen. Zo werden ook Majakowski en Boelgakov (een Oekraïner) weggegooid (*UPI*, 28 november 2008). Kinderen die vloeiend in Russisch zijn, worden nu gedwongen Dostojewski en Pusjkin in het Oekraïens te lezen.

Door de acties van vooral de presidentiële administratie maar ook de regering hebben vele politici zich gediscrediteerd in de ogen van de bevolking. Een opiniepeiling wees uit dat slechts 15 procent denkt dat zij in een democratisch land wonen, 84 procent vertrouwt president Joesjenko niet, 83 procent vertrouwt het parlement niet, en 72 procent vertrouwt de regering niet. Ook de oppositie doet het niet goed: slechts 64 procent vertrouwt Viktor Janokovitsj (*Kyiv Post*, 12 november 2009).

De economie aan de rand van failliet

Oekraïne is een Europees en geïndustrialiseerd land en de scholingsgraad van de bevolking is naar internationale maatstaven vrij hoog. Toch lijkt het land in veel opzichten op een ontwikkelingsland. De levensverwachting is laag (gedaald van 71 jaar in 1989 naar 68 jaar in 2007; levensverwachting van mannen 62, van vrouwen 73 in 2007). Het per capita inkomen (in koopkrachtequivalent) is nu op hetzelfde niveau als dat van China en een van de laagste in Europa (alleen Moldavië scoort lager). Lonen zijn zo laag (ongeveer 250

dollar per maand³) dat velen besluiten in het buitenland te gaan werken.⁴ Uit een recent opinieonderzoek onder 17-jarigen bleek dat slechts 45 procent van plan is alleen in Oekraïne te leven en te werken (*Kyiv Post*, 17 december 2009).

Oekraïne deed het veel slechter dan andere postsocialistische landen, ook vergeleken met staten uit de voormalige Sovjet Unie. Eerst in 2000 begon de economie weer te groeien. Van 2000-2008 waren de groeicijfers over het algemeen robuust (gemiddeld 7 procent). Maar schijn bedriegt. De groei was de eerste vier jaar vooral mogelijk gemaakt door het gebruik van onbenutte capaciteit en de laatste vier jaar door het maken van veel schulden, vooral in het buitenland.

Er vond nauwelijks economische herstructurering plaats. Nog steeds drijft het land op de export van staal en chemische producten. Oekraïne is 's werelds derde staal-exporteur en staal zorgt voor 42 procent van de exportinkomsten en houdt een half miljoen mensen aan het werk. Er is nauwelijks in staal en chemie geïnvesteerd en het meeste staal wordt in Martenovens geproduceerd (dat wil zeggen met 19de-eeuwse technologie). Ook is bijna niets aan de energie-intensiteit gedaan. Nog steeds hebben de meeste woningen geen warmteregulators en zijn gedwongen 's winters de warmte te reguleren met het openzetten van de ramen. Oekraïne is het meest energie-intensieve land ter wereld en verbruikt per hoofd van de bevolking zelfs twee keer zoveel als het energie-intensieve Polen.

Energie-intensief staal en chemische producten konden alleen concurreren op de wereldmarkt door de prijsexplosie van die producten op de wereldmarkt en gesubsidieerde energie.

Maar in 2008 begonnen de prijzen van die producten snel te dalen. Aan de andere kant stegen de energieprijzen. Oekraïne begon zich steeds meer uit de markt te prijzen. De tweede helft van 2008 daalden staalexporten met 53 procent.

Maar ondertussen gingen Oekraïners en Oekraïense bedrijven zich steeds meer in de schulden steken. Veel Oekraïense banken, vooral vestigingen van buitenlandse banken, gaven hypotheekleningen in dollars wijzende op het feit dat de wisselkoers tussen hryvna en dollar meer dan 10 jaar stabiel was. Intussen zijn meer dan de helft van de in Oekraïne uitstaande leningen in dollars gedeneerd. Ook namen veel Oekraïners een hoge hypotheek op, gezien de huisprijsexplosie die de gemiddelde

© ANDRÉ WOMMEN

© ANDRÉ NOMMEN

huisprijs in de grote steden tot Belgisch niveau liet stijgen.

De buitenlandse schuld van banken verdrievoudigde in januari-september 2008 tot 42 miljard dollar (UNIAN, 7 december 2008). De totale buitenlandse schuld van Oekraïne bedroeg op 1 oktober 2008 105 miljard dollar.

Ondertussen was de inflatie in Oekraïne (25,5 procent in 2008) veel hoger dan in de USA en andere Westerse landen. De laatste jaren raakte de hryvna overgewaardeerd en kwam sterk onder druk te staan, in het bijzonder na het uitbreken van de kredietcrisis. In oktober 2008 moest de Centrale Bank de hryvna voor 6,6 miljard dollar ondersteunen en in november 2008 voor 2,2 miljard dollar. Dat zijn enorme bedragen voor een land dat waarschijnlijk in 2009 niet in staat zal zijn 46 miljard dollar aan private schuld en 1,6 miljard dollar aan overheidsschuld aan het buitenland af te betalen (sommigen schatten dat 70 procent van de schulden niet afgelost kunnen worden in 2009 als de hryvna-dollarkoers 8 op 1 is als het geval was in januari 2009). Overigens gaf de Centrale Bank alleen aan met het presidentiële secretariaat verbonden banken (zoals de Nadra bank), de mogelijkheid om dollars te kopen in de wetenschap dat die dollars binnen korte termijn ingewisseld zouden kunnen worden voor veel grotere bedragen in hryvna's.

Deze interventies van de centrale bank konden niet verhinderen dat de waarde van de hryvna met meer dan 60 procent daalde. Naar alle waarschijnlijk zijn verdere waardeverminderingen niet te

vermijden. Begin 2009 wordt de koers kunstmatig op ongeveer 8 hryvna voor een dollar gehouden, onder meer door valutatransacties aan zeer strikte regels te onderwerpen.

Maar het betekent dat veel bedrijven en burgers hun in dollars genomineerde leningen niet kunnen terugbetalen. Tot overmaat van ramp verliezen vele mensen hun baan. Vele bedrijven liggen stil en sommige economen voorspellen werkloosheidspercentages van 25 procent (in 2008 was het werkloosheidspercentage 6 procent). Belastingen vallen terug en overheidsinstellingen zijn nu al vaak niet in staat om personeel te betalen. In januari betaalden veel scholen en ziekenhuizen hun personeel slechts 60 procent van hun salaris en dat is nog maar het begin van het belastingjaar! Buitenlands kapitaal trekt zich massaal terug. De betalingsbalans verslechtert met de dag. Deze had een tekort van 3,7 procent in 2007 en 6,0 procent in 2008. Terwijl de importen snel toenamen (20 procent in volume in 2007 en 16 procent in 2008), namen de exporten, in volume, af.

Van veel spaarders zijn de tegoeden bevroren en het financieel systeem is in chaos. 80 procent van de bouwprojecten in Kyiv ligt stil en de industriële productie in december was 26 procent lager dan in december 2007.

In november moest het IMF bijspringen met een 'hulpkrediet' ter waarde van 16 miljard dollar. Voorwaarden waren onder meer een gebalanceerde overheidsbegroting, hogere binnenlandse energieprijzen en minder subsidies voor de bevolking.

Tot overmaat van ramp moet Oekraïne ook meer voor gas gaan betalen. De verhoging van de gasprijs hangt nauw samen met de verslechterende relaties met Rusland.

Conflictueuze relaties met Rusland

Sinds de Oekraïense onafhankelijkheid (1991) zijn er voortdurend problemen geweest over het illegaal aftappen van gas bestemd voor Europa en het niet betalen van de Russische gasrekening. Dit gebeurde tot voor kort in een context van sterk gesubsidieerde gasprijzen. Gewoonlijk werden schulden vereffend met leveranties in goederen, van papier tot vliegtuigen, en aandelen, of de overname van Oekraïense bedrijven door Russische investeerders.

Er werden steeds grote winsten gemaakt in de gashandel, in het bijzonder bij de doorverkoop van gesubsidieerd gas naar Europa. Dit gebeurde door met de Russische en Oekraïense leiding verbonden zakenmensen die de gemaakte winsten ten dele gebruikten voor het omkopen van politici.

Na de Oranje Revolutie heeft president Joesjenko niets willen doen aan het wegwerken van intermediaire structuren in de gashandel die de Oekraïense politiek corrupteerden. Sinds 2004 was de intermediair Rosukrenergo, waarin Gazprom een 50 procent aandeel heeft en twee Oekraïense zakenmensen de andere 50 procent. De Oekraïense miljardair Dmitri Firtash heeft een 40 procent aandeel en heeft nauwe relaties met het presidentiële secretariaat en de Partij van de Regio's.

Na de Oranje Revolutie heeft Joesjenko gepoogd controle te houden over de geldstromen die verband houden met de gashandel. Timosjenko, die de gashandel erg goed kent en daarmee gedurende de jaren negentig miljoenen heeft verdiend, heeft steeds gepleit voor het wegwerken van Rosukrenergo en directe handelsbetrekkingen tussen het Oekraïense Naftogaz en het Russische Gazprom.

Van Oekraïense zijde is er in 2008 getracht de onderhandelingen over een nieuw gasakkoord voor 2009 uit te stellen. Het nieuwe arrangement volgens een in oktober bereikte overeenkomst tussen Timosjenko en Poetin zou zijn dat Oekraïne geleidelijk over zou gaan naar Europese prijzen voor gas die vertraagd (met 6 maanden) de ontwikkeling van de

olieprijs volgen. Hoe later een akkoord, des te lager zou de gasprijs uitvallen omdat sinds zomer 2008 de olieprijsen sterk daalden. In anticipatie van een gasconflict legde Oekraïne grote gasreserves aan. Gedurende de laatste dagen van 2008 zond Naftogaz een brief naar Gazprom waarin gedreigd werd met het stopleggen van gasleveranties aan Europa in geval van het stoppen van leveranties aan Oekraïne. Tezeldertijd verzekerden Oekraïense politici West-Europa dat dit niet zou gebeuren. Naftogaz verzuimde ook een schuld van 2 miljard dollar voor in 2008 geleverd gas te betalen, wetende dat Gazprom een overeenkomst voor 2009 koppelde aan betaling voor in 2008 geleverd gas (Oekraïne had wel geld om met vele miljarden de overgewaardeerde hryvna te ondersteunen).

De onderhandelingen werden nog eens bemoeilijkt omdat de regering en president het Oekraïense gasbedrijf Naftogaz tegenstrijdige instructies gaven. Joesjenko verhinderde dat Timosjenko 31 december naar Moskou zou vliegen om een akkoord te tekenen. 19 december zei Joesjenko dat 100 dollar per 1000 m³ een redelijke prijs zou zijn terwijl het Russische aanbod 250 dollar was en de Europese prijs tussen 450 en 500 dollar (TV kanaal 5, 19 december 2008). Volgens Timosjenko faalden de onderhandelingen tussen Gazprom en Naftogaz, waarin al overeenstemming was bereikt over een prijs van 235 dollar, omdat 'sommige Oekraïense politici' Rosukrenergó als intermediair wilden handhaven (*Interfax*, 14 januari 2009).⁵

Rusland was vastbesloten niet te buigen voor de Oekraïense eisen temeer omdat de anti-Russische houding niet beperkt bleef tot retoriek. Zowel regering als president waren vastbesloten Oekraïne naar de NATO te loodsen, en Oekraïne ondersteunde actief Georgië in de aanval op Zuid-Ossetië waar niet alleen Oekraïens militair materieel gebruikt werd maar ook Oekraïense militaire experts. Rusland beschuldigt Oekraïne ervan dat Oekraïners een Russisch vliegtuig boven Georgië hebben neergehaald. In tegenstelling tot Timosjenko, die neutraal bleef, betuigde de president zich onmiddellijk solidair met zijn Georgische collega Saakasvili. De president zei ook dat de Russische vloot die in het Oekraïne gelegen Sebastopol gestationeerd is (de haven wordt door Rusland gehuurd) niet voor tegen Georgië gerichte acties gebruikt zou mogen worden en dat de lease in 2017 opgezegd zou worden.

© ANDRÉ MOMMEN

In de Europese media is het gasconflict vooral als een gasoorlog van Rusland tegen Oekraïne voorgesteld. De vraag blijft waarom Rusland geen andere middelen heeft gebruikt om Oekraïne tot een redelijk compromis te dwingen.

Op 1 januari besloot Gazprom leveranties aan Oekraïne te stoppen maar Gazprom verklaarde dat de hoeveelheden gas bestemd voor Europa niet verminderden (80 procent van Russisch gas bestemd voor Europa gaat door Oekraïne, de rest door Wit Rusland). Onmiddellijk verminderden gasleveranties vanuit Oekraïne naar Europa. Naftogaz verklaarde dagelijks 21 miljoen m³ gas af te tappen als technisch gas benodigd om gas naar Europa te pompen (*Kyiv Post*, 2 januari 2009). Maar het gastransitcontract met Gazprom stipuleert dat Naftogaz zelf voor dat gas moet zorgen.

Het gerechtshof in Kiev verklaarde het akkoord over de gastransit door Oekraïne van Russisch gas naar Europa (getekend in 2007 en geldig tot 31 december 2010) nietig omdat het aan Oekraïense zijde getekend zou zijn door een niet bevoegde functionaris van Naftogaz (*Kyiv Post*, 4 januari 2009). Dat gaf de Oekraïense delegatie de aanleiding om de discussie over de nieuwe gasprijs te koppelen aan de transit van gas.

Op 7 januari 2009 sloot Gazprom de gaskraan volledig toe, nadat Oekraïne gas bleef aftappen maar bleef ontkennen dat het gas aftapte. Dit gebeurde nadat bleek dat niets van het door Oekraïense pijpleidingen vanuit Rusland gepompte gas aankwam bij de Westelijke grens van Oekraïne. Na een met bemiddeling van de EU getekend akkoord dat teams van in-

ternationale waarnemers mogelijk maakte die in de gasstations konden toezien hoeveel gas gepompt werd, beweerde Oekraïne dat het technisch gas nodig had van Rusland om benodigde hoeveelheden gas te pompen. Ook bleek het door eerste minister Putin getekende akkoord getekend te zijn door Timosjenko met in de hand aangebrachte wijzigingen waarover niet overlegd was. Het akkoord moest, met vertraging, opnieuw ondertekend worden. Maar toch vloeide het gas niet, onder meer met het argument dat Gazprom gas wilde sturen door de verkeerde pijpleidingen. Dit argument begreep in het buitenland niemand maar later bleek dat gas gepompt werd van de gasreservoirs in Westelijk Oekraïne naar de grote industriële bedrijven in Oost Oekraïne.

Eerst op 19 januari 2009 werd een akkoord over een nieuwe gasprijs getekend door Putin en Timosjenko waarin in 2009 een korting voorzien is van 20 procent op de gasprijs, vergeleken met Europese prijzen, in ruil voor het handhaven van de transitprijs zoals vastgesteld in het 2007 ondertekende contract.

Oekraïne was gedurende het conflict in het geheel niet geconfronteerd met gaskorten in tegenstelling tot vele landen in Centraal Europa die in de vrieskou bleven zitten en die vele fabrieken moesten sluiten vanwege gasgebrek.

De opstelling van de EU was anders dan in voorgaande jaren. Voorheen werd ritueel Rusland verantwoordelijk gesteld voor onderbrekingen van de gastoevoer. Toen waren de onderbrekingen ook miniem. Nu werden zowel Rusland als Oekraïne verantwoordelijk gesteld. Steeds meer West-Europese staten zien een patroon

in conflicten die in Centraal Europa ontstaan. Alexander Rahr, directeur van het Rusland programma van de Duitse Raad voor Buitenlandse Betrekkingen, spreekt zelfs over 'een stille oorlog die Oost-Europese landen nu voeren tegen Rusland' (*Kyiv Post*, 27 december 2008).

Onmiddellijk na het ondertekenen van het akkoord rezen er stemmen op vanuit de presidentiële administratie om het akkoord te herzien. Ook de Partij van de Regio's uitte zich scherp tegen het akkoord. EU-commissiepresident Barroso moest president Joesjenko bellen om de verzekering te krijgen dat het akkoord gerespecteerd zou worden. Maar ook van de kant van Timosjenko kwamen er bedenkelijke geluiden. Zo confisqueerde ze 11 miljard m³ gas die toebehoren aan Rosukrenergo, bestemd voor Europese landen en opgeslagen in reservoirs in Westelijk Oekraïne (deze confiscatie was blijkbaar in overeenstemming met Gazprom). Deze confiscatie werd veroordeeld door het hoofd van de Oekraïense douane en de presidentiële administratie (Rosukrenergo-man Firtash heeft gemeenschappelijke zakenbelangen met Joesjenko).

Timosjenko verzekerde ook dat Naftogaz aan alle Oekraïners gas zou leveren terwijl het contract met Gazprom stipuleert dat GazpromSbytUkrainy, een dochter van Gazprom, 25 procent van de markt zou krijgen (*Kyiv Post*, 22 januari 2009).

Ook kondigde zij aan dat in het eerste kwartaal van 2009, wanneer de gasprijs nog hoog zou zijn, Oekraïne bijna geen gas zou importeren, terwijl later in het jaar, met goedkopere gasprijzen, de invoer weer zou toenemen. Maar het gasakkoord met Gazprom voorziet hier helemaal niet in.

Ook verzekerde Timosjenko dat gasprijzen voor de bevolking, die een fractie van de importprijs bedragen, in 2009 niet verhoogd zouden worden.⁶

Dit geeft opnieuw het perspectief van onderbreking van de gastoevoer naar Europa in de nabije toekomst. De EU heeft niets structureels willen doen aan het transitprobleem. Een oplossing, door Putin voorgesteld en door de Italiaanse gasimporteur ondersteund, is om een internationaal consortium, met EU, Rusland en Oekraïne aan het roer, verantwoordelijk te maken voor de gasdoorvoer.⁷ De EU is hierop niet ingegaan.⁸ Een andere optie is Nordstream te ontwikkelen, een pijplei-

ding van Petersburg onder de Baltische zee naar Duitsland, die transit door Oekraïne overbodig zal maken. Maar eerst in 2011 kan deze pijpleiding klaar zijn.

De politieke en economische uitzichten zijn voor 2009 en 2010 uiterst somber. Ook de wereldwijde economische crisis bemoeilijkt de situatie. Oekraïne zal haar schulden vrijwel zeker niet kunnen herstructureren en de exportmogelijkheden worden alleen maar slechter. Geen enkele regering zal impopulaire maatregelen willen nemen met het zicht op de presidentsverkiezingen. Oekraïne lijkt een gefaalde staat te worden.

En in de Europese Unie kijkt men de andere kant op.

Noten

- 1 Zie hiervoor Zon, H. van (2005) 'Why the Orange Revolution Succeeded?', *Perspectives on European Politics and Society*. November. Vol. 6, nr 3, pp. 373-403.
- 2 Neutze, J. en Karatnycki, A. 2007, 'Corruption, Democracy and Investment in Ukraine', The Atlantic Council of the US, Policy Paper, oktober, p. 17.
- 3 December 2009 was het gemiddelde loon, volgens het statistisch bureau van Oekraïne, 2001 hryvna per maand, dat is met 8 hryvna voor een dollar 250 dollar per maand.

AANKONDIGING

Politieke ideologieën in Vlaanderen

De liberale, socialistische en christendemocratische partij in Vlaanderen horen tot de drie oudste politieke families van het land. De meeste mensen hebben wel een algemeen beeld van waar deze drie verschillende 'kleuren' vandaag de dag voor staan. Maar uit welke oorspronkelijke ideologieën zijn deze partijen ontstaan? En op welke politieke filosofen en andere inspiratiebronnen baseren zij zich nog? Tijdens deze reeks onderzoeken we de ideologische basis van de drie klassieke Vlaamse partijen. Wat heeft Verhofstadt met Popper? Leeft Marx nog bij de Vlaamse socialisten? Waar binnen de CD&V vinden we het christelijke uit haar naam nog terug? Tenslotte toetsen we deze politieke filosofieën ook aan de realiteit van politiek in België anno 2009. Een leerrijke reeks aan de vooravond van de Vlaamse verkiezingen!

Inleiders: Jozef Mampuyts en Guy Quintelier

Data: donderdagavonden 4, 11 en 18 juni vanaf 19u30 tot 22u

Plaats: CC Belgica (de Groene Zaal), Cultuurcentrum Belgica Kerkstraat 24, 9200 Dendermonde, 052.20.26.40, info@cobelgica.be

- 4 Schattingen variëren tussen de 3,5 en 5 miljoen Oekraïners die in het buitenland werken (*The Day*, 10 juni 2008).
- 5 Het hoofd van een Oekraïense parlementaire enquêtecommissie naar het gasconflict, Inna Bogoslovskaya, verklaarde op 5 februari 2009, dat Oekraïne opzettelijk de onderhandelingen met Moskou saboteerde. Zij verklaarde ook dat Oekraïne geen gas gestolen heeft. Ze zei dat 'Oekraïne 52 miljoen m³ gas Russisch gas genomen heeft en later weer teruggegeven' (*Russia Today*, 6 februari 2009).
- 6 Volgens het IMF bedragen de gasprijzen voor consumenten in Oekraïne tussen 10 en 40 procent van de internationale gebruikelijke prijzen (*Newsweek*, 6 januari 2009). Gasprijzen liggen in Oekraïne zelfs op een lager niveau dan in Rusland.
- 7 De Oekraïners willen het pijpleidingennet graag in handen houden omdat zij het als een strategisch object zien. Zij hebben echter nauwelijks geïnvesteerd in dit net dat sterk verouderd is.
- 8 Dit zou te maken kunnen hebben met het feit dat eind 2008 Oekraïne een energiesamenwerkingsovereenkomst met de VS getekend heeft waarbij onder meer de VS Oekraïne zal helpen bij het moderniseren van het gaspijpleidingsysteem dat dringend vernieuwd moet worden (*RIA-Novosti*, 15 januari 2009).